

МЕШОВИТА ГРАЃА
Miscellanea
НОВА СЕРИЈА Књ. XL

ISSN 0350-5650

INSTITUTE OF HISTORY

MISCELLANEA

NEW EDITION Vol. XL

Editorial board

Mikhail Belov (Russia), Dejan Bulić, Gordana Garić Petrović, Miloš Ivanović, Andrea Carteny (Italy), Ludmila Kuzmicheva (Russia), Radomir J. Popović, Biljana Stojić, Liliana Simeonova (Bulgaria), Uroš Tatić, Gabriella Schubert (Germany)

Editor-in-chief

Radomir J. Popović

Belgrade
2019

ISSN 0350-5650

ИСТОРИЈСКИ ИНСТИТУТ

МЕШОВИТА ГРАЂА

MISCELLANEA

НОВА СЕРИЈА Књ. XL

Редакциони одбор

Михаил Белов (Русија), Дејан Булић, Гордана Гарић Петровић,
Милош Ивановић, Андреа Картени (Италија), Људмила Кузмичева
(Русија), Радомир Ј. Поповић, Биљана Стојић, Лилиана Симеонова
(Бугарска), Урош Татић, Габриела Шуберт (Немачка)

Одговорни уредник

Радомир Ј. Поповић

Београд

2019

Овај број *Мешовите грађе – Miscellanea*
штампан је уз финансијску помоћ
Министарства просвете, науке и технолошког развоја
Владе Републике Србије

САДРЖАЈ

Драгана Амедоски, Дејан Булић ОСМАНСКИ ПОПИС ОВЧАРИНЕ И ТОРОВИНЕ У КАДИЛУКУ МАЛА ПОЖЕГА ИЗ 1596. ГОДИНЕ	7
Ненад Нинковић ХЕСАП ЕГЗАРХА ПАХОМИЈА Протокол визитације четири сремска протопрезвитерата 1758/1759.	19
Марија Андрић ЈЕДАН ПРИМЕРАК ВЕНЕЦИЈАНСКИХ УГОВОРА О ТРГОВИНИ ГОВЕДИМА И ТРГОВЦИ ИЗ САРАЈЕВА (1784–1785)	51
Радомир Ј. Поповић СПИСАК СТВАРИ И ПОКРЕТНИХ ДОБАРА КНЕЗА МИЛОША У ПОЖАРЕВАЧКОМ И КРАГУЈЕВАЧКОМ ДВОРУ 1839. ГОДИНЕ	73
Владимир Јовановић НАСТАВЛЕНИЈЕ НАДЗИРАТЕЉУ ЗАТОЧЕНИКА У ГУРГУСОВЦУ	105
Гордана Гарић Петровић ПРОБЛЕМ ИЗДАТАКА УПРАВЕ ДРЖАВНЕ ЕРГЕЛЕ У ЉУБИЧЕВУ ЗА ЧИНОВНИКЕ И СЛУЖИТЕЉЕ	121
Сузана Рајић ЗАПИСНИК СА СКУПА РАДИКАЛА 1886. ГОДИНЕ У НИШУ – ОДГОВОР КРАЉУ МИЛАНУ	143
Ана Столић ПРАВИЛА СРПСКОГ НАРОДНОГ ЖЕНСКОГ САВЕЗА ИЗ 1909. ГОДИНЕ	157
УПУТСТВО ЗА АУТОРЕ	171
INSTRUCTIONS FOR CONTRIBUTORS	174

Драгана АМЕДОСКИ*

Историјски институт
Београд

Дејан БУЛИЋ*

Историјски институт
Београд

ОСМАНСКИ ПОПИС ОВЧАРИНЕ И ТОРОВИНЕ У КАДИЛУКУ МАЛА ПОЖЕГА ИЗ 1596. ГОДИНЕ**

Анстракт: У раду се доносе подаци о селима која су узгајала ситну стоку – овце и козе – у области која је административно припадала кадилуку Мала Пожега у Смедеревском санцаку. Попис који представљамо потиче из 1596. године и садржи информације које обогаћују знања о селима у једном делу данашње западне Србије у којима је било заступљено овчарство и о степену његове развијености. На основу овог извора могуће је утврдити и прецизније границе овог кадилука.

Кључне речи: кадилук Пожега, овчарина (*'âdet-i âĝnât*), 16. век, Османско царство, Смедеревски санцак.

Гајење оваца и коза на територији данашње Србије има дугу традицију. Захваљујући погодним географским одликама, ова традиција одржала се и током средњег века и периода османске власти. У брдско-планинским

* dragana.amedoski@iib.ac.rs

* dejan.bulic@iib.ac.rs

** Рад је настао као резултат истраживања на пројектима Министарства просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије *Од универзалних царстава ка националним државама. Друштвене и политичке промене у Србији и на Балкану* (Ев. бр. 177030) и *Етногенеза Срба у средњем веку: Упоредна анализа историјско-културног наслеђа, генетичког материјала и предмета материјалне културе са аспекта аналитичке хемије* (Ев. бр. ИИИ 47025).

крајевима, овчарство је била главна привредна грана. Међутим, и у осталим крајевима је свака породица, без обзира на примарну делатност, имала извешан број оваца и коза за личне, превасходно прехранбене потребе.

С обзиром на то да су на територији данашње Србије затекли доста развијено овчарство, Османлије су одмах успоставили одговарајући систем опорезивања како би могли да убирају приходе који нису били занемарљиви. Овчарина (*'âdet-i âĝnâm*) као основна дажбина, била је у исто време и шеријатом прописана и обичајна дажбина, наслеђена из освојених земаља. Износила је од 2,5% до 3,3% вредности овце. У каснијем периоду овај износ је преиначен у једну акчу по грлу старијем од годину дана. Поред овчарине, узгајивачи ситне стоке плаћали су и торовину (*resm-i aĝil*), надокнаду за склањање стоке по торовима који су били подигнути на државној земљи. Торовина је износила пет акчи на сваких 300 оваца.¹

Претпоставља се да они који су узгајали ситну стоку за личне потребе нису били опорезовани или су њихова давања држави била симболична. С друге стране, велики узгајивачи су пописивани у пореским књигама (*âĝnâm defteri*).² Подаци о њима вођени су на нивоу кадилука. Порез је убиран сваке године у исто време, првог априла. Прво је утврђиван број грла и ко су њихови власници. Затим су упоређивани подаци с претходним дефтером, како би биле избегнуте потенцијалне неправилности и малверзације. Када би порез био прикупљен, новац је стављан у посебне торбе и заједно с дефтером који је потписао надлежни кадија слат по сакупљачу овчарине и торовине на Порту, државној благајни.³

Извор који саопштавамо у продужетку налази се у Османском архиву Председништва државних архива Председништва Републике Турске у Истанбулу и чини део архивске серије Kâmil Кереси, група

¹ Н. Hadžibegić, *Porez na sitnu stoku i korištenje ispaša*, Prilozi za orijentalnu filologiju VIII–IX (1958–59) 63–71; Т. Катић, *Дефтер овчарине и торовине кадилука Петруш из 1597/98. године*, Мешовита грађа (Miscellanea) 29 (2008) 2009, 63; Д. Бојанић, *Јадар у XVI и XVII веку*, Јадар у прошлости, Лозница 1985, 107–108.

² О томе у којој мери је био развијен систем који се старао о овој дажбини говори чињеница да је у време султана Селима I, Сулејмана Законодавца и Ахмеда I постојала посебна канцеларија за овчарину (*'Âdet-i âĝnâm kalemi*) која је водила рачуна о дефтерима овчарине. (Н. Hadžibegić, *Porez na sitnu stoku*, 93).

³ Н. Hadžibegić, *Porez na sitnu stoku*, 91.

дефтера *Mevkufat Kalemî Ganem Kitabeti* No 3949.⁴ Ради се о попису овчарине и торовине у Смедеревском санцаку, односно у кадилуцима Ужице, Мала Пожега, Чачак, Сребреница и Ваљево. У овом раду ће бити саопштен попис овчарине сакупљене у 43 села која су припадала кадилуку Мала Пожега.⁵ Висина пореза била је утврђена одсеком, као што је крајем 16. века била пракса на целој територији данашње Србије.⁶ Одсеком утврђен број износио је 33.186 грла, што, имајући у виду територију кадилука, представља знатну количину. Највећи број ситне стоке узгајан је у селима Дубце и Лиса, одсеком 1.999, односно 1.499 грла. Разрезани број оваца обично се завршавао бројем 99, како би био избегнут већи порез, као и да би била смањена такса која је плаћана убирачима пореза на сваких сто глава ситне стоке.⁷

Иако овим пописом нису обухваћена сва села кадилука Мала Пожега,⁸ према пописаним насељима може се закључити да је овај кадилук обухватао највећи део данашње општине Лучани, док су из општине Ивањица ушла села: Осоница, Лиса и Луке – некадашње Горње и Доње Луке; из општине Ариље село Церова, а из општине Пожега, села Гугаљ и Табановићи на северу, односно Лопаш, Пилатовићи и Прилипац на југоистоку општине. Просторно гледано, ради се о територији која највећим делом обухвата област Горњег и Доњег Драгачева. Кадилук је на западу и северозападу био ограничен масивом планине Јелице и Овчаром. На југозападу простор је окружен планином Чемерном, затим побрђем уз

⁴ Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA).

⁵ Насеље Пожега је означено као Мала Пожега вероватно да би се разликовало од веће и познатије Пожеге у Славонији, која је након османског освајања 1537. године постала седиште новооснованог Пожешког санцака (1540. године) (Ј. Мргић, *Северна Босна 13–16. век*, Београд 2008, 168).

⁶ Н. Hadžibegić, *Porez na sitnu stoku*, 93.

⁷ Т. Катић, *Дефтер овчарине и торовине кадилука Петруш из 1597/98. године*, 64; иста, *Узгој коза и оваца на простору кадилука Бован крајем XVI века*, Крушевачки зборник 14 (2010) 239–240.

⁸ Територија која је у време пописа 1596. године припадала кадилуку Пожега, с турским освајањем 1458. године нашла се у оквирима Смедеревског санцака, а према званичном турском попису из 1476. припадала је кадилуку Брвеник. У наредних неколико деценија, пре 1516. године, формиран је кадилук Пожега. Он је постојао и у време влашког пописа 1528. године, али се у каснијим дефтерима Смедеревског санцака све до 1572. године не појављује. У њима је регистрована само нахија Пожега која је припадала кадилуку Чачак (А. Аличих, *Турски катастарски пописи неких подручја западне Србије, 15. и 16. век*, I, Чачак 1984, 8, 12, 166, 214, 345, 356).

десну обалу реке Моравице, али не излази на њу, јер је то већ територија Босанског санцака; излази на реку код Градине–Трешњевицу. Даље је граница ишла током Моравице, све до њеног спајања са Скрапежом и Ђетињом, где је кадилук прелазео на леву обалу Западне Мораве. Тамо су према попису у њега улазила само два села: Гугаљ и Табановићи. Претпостављамо да су у оквиру кадилука, с леве стране Западне Мораве, улазила још нека села која нису обухваћена овим пописом. С обзиром на то да је до сада у литератури било само спорадичних помена кадилука Пожега, овај попис је значајан јер донекле омогућава реконструкцију његових граница у последњој деценији 16. века, а уз то представља прилог историји сточарства ове области.

Овчарина и торовина су у основи припадале државној благајни, међутим дешавало се да држава извесни део препусти одређеним особама.⁹ У кадилуку Пожега наилазимо на такав случај. Приходи од овчарине села Хртар припадали су Мехмед-бегу, приходи од овчарине у селу Губеровце миралају,¹⁰ а у селу Лепомир, приходи од овчарине и торовине били су уписани извесном Хасан Аги.

Превод:

[12]

КАДИЛУК МАЛА ПОЖЕГА

Село Хртар,¹¹ припада Мехмед-бегу, одсеком у рукама поменутог села 399 оваца, 399,¹² само триста деведесет девет село Пилатовић,¹³ одсеком у рукама поменутог села 899 оваца село Гугил,¹⁴ одсеком у рукама поменутог села 755 оваца село Табановце,¹⁵ одсеком у рукама поменутог села 999 оваца село Доња Гуча,¹⁶ одсеком у рукама поменутог села 799 оваца

⁹ Н. Hadžibegić, *Porez na sitnu stoku*, 64.

¹⁰ Миралај или алај-бег био је заповедник алаја, пука, који су чиниле спахије из једног санцака.

¹¹ Ртари, источно од Лучана.

¹² Написано сијакатским бројевима.

¹³ Истоимено село Пилатовићи код Пожеге.

¹⁴ Гугаљ, североисточно од Пожеге.

¹⁵ Табановићи северно од Пожеге.

¹⁶ Данас варош Гуча.

село Средња Гуча,¹⁷ одсеком у рукама поменутог села 955 оваца
село Драгачица,¹⁸ одсеком у рукама поменутог села 1.255 оваца
село Граб,¹⁹ одсеком у рукама поменутог села 999
село Рогача Ивановце,²⁰ одсеком у рукама поменутог села 999
село Пшандик,²¹ одсеком у рукама поменутог села 899 оваца
село Кавотна,²² одсеком у рукама поменутог села 1.098 оваца
село Дубце,²³ одсеком у рукама поменутог села 1.999 оваца
село Поскок,²⁴ одсеком у рукама поменутог села 299 оваца, само двеста деведесет девет
село Губеровце,²⁵ [припада] миралају, одсеком у рукама поменутог села 999 оваца

[13]

село Горње Луке,²⁶ одсеком у рукама поменутог села 899 оваца
село Доње Луке,²⁷ одсеком у рукама поменутог села 799 оваца
село Осавница,²⁸ одсеком у рукама поменутог села 999 оваца
село Лиса,²⁹ царски хас, одсеком у рукама поменутог села 1.499 оваца
село Вучковица,³⁰ одсеком у рукама поменутог села 499 оваца
село Вича,³¹ одсеком у рукама поменутог села 994 оваца
село Доња Кривача,³² одсеком у рукама поменутог села 760 оваца
село Живица,³³ одсеком у рукама поменутог села 899 оваца

¹⁷ Данас део Гуче.

¹⁸ Данас село не постоји, али свакако је било уз реку Драгачицу, западно од Гуче.

¹⁹ Граб, село северно од Гуче на планини Јелици.

²⁰ Данас Рогача, североистично од Гуче.

²¹ Данас село Пшаник у општини Лучани.

²² Данас Каона, југоисточно од Гуче.

²³ Данас постоје Г. и Д. Дубац јужно од Гуче. Податак се вероватно односи на оба збирно.

²⁴ Заселак Скок у Зеокама.

²⁵ Губеровци, источно од Гуче.

²⁶ Данас Луке, североисточно од Ивањице.

²⁷ Данас Луке, североисточно од Ивањице.

²⁸ Осоница, источно од Ивањице.

²⁹ Лиса, северно од Ивањице.

³⁰ Вучковица, јужно од Гуче.

³¹ Вича, југоисточно од Гуче.

³² Данас Кривача, југоисточно од Гуче.

³³ Истоимено село код Гуче.

село Лисице,³⁴ одсеком у рукама поменутог села 999 оваца
село Негришор,³⁵ одсеком у рукама поменутог села 99 оваца, 99,³⁶ само
деведесет девет
село Доња Краварица,³⁷ одсеком у рукама поменутог села 399 оваца, само
триста деведесет девет
село Горња Краварица,³⁸ одсеком у рукама поменутог села 799 оваца
село Средња Котража,³⁹ одсеком у рукама поменутог села 499 оваца
село Горња Котража,⁴⁰ одсеком у рукама поменутог села 499 оваца

[14]

село Турица,⁴¹ одсеком у рукама поменутог села 699 оваца
село Мракуш,⁴² одсеком у рукама поменутог села 699 оваца
село Лопаш,⁴³ одсеком у рукама поменутог села 499 оваца
село Вранице,⁴⁴ одсеком у рукама поменутог села 499 оваца
село Хрштица,⁴⁵ одсеком у рукама поменутог села 499 оваца
село Прилибис,⁴⁶ одсеком у рукама поменутог села 999 оваца
село Лучан,⁴⁷ одсеком у рукама поменутог села 499 оваца
село Труди Поток,⁴⁸ одсеком у рукама поменутог села 799 оваца
село Лепомир,⁴⁹ припада Хасан Аги, 305 одсеком у рукама поменутог села
оваца, само триста пет

³⁴ Село Лисице, источно од Лучана.

³⁵ Данас Негришори, источно од Лучана.

³⁶ Исписано сијакатским бројевима.

³⁷ Доња Краварица, западно од Гуче.

³⁸ Горња Краварица, западно од Гуче.

³⁹ Данас само Котража, јужно од Гуче.

⁴⁰ Данас само Котража, јужно од Гуче.

⁴¹ Истоимено село, северно од Гуче.

⁴² Данас непознато.

⁴³ Лопаш, југоисточно од Пожеге.

⁴⁴ Постоји река Враница, десна притока Драгачице, близу Гуче. Можда се село налазило негде у сливу те реке.

⁴⁵ Данас село Крстац код Лучана, некада важан дербенд.

⁴⁶ Вероватно село Прилипац, западно од Пожеге.

⁴⁷ Село Лучани, код варошице Лучани.

⁴⁸ Вероватно село Трбовац, некадашњи назив села Драгојевац; кроз село протиче Драгојевачки поток.

⁴⁹ Непознато.

село Церова,⁵⁰ одсеком у рукама поменутог села 499 оваца
село Пухкова,⁵¹ одсеком у рукама поменутог села 699 оваца
село Тијане Тихане,⁵² одсеком у рукама поменутог села 399 оваца
село Горусинце,⁵³ одсеком у рукама поменутог села 699 оваца
село Доња Котрожа,⁵⁴ одсеком у рукама поменутог села 699 оваца
село Горња Кривача,⁵⁵ одсеком у рукама поменутог села 699 оваца

Печат: [нечитак]

Овера на арапском:

Оно што је написано у овом дефтеру оверава убоги, понизни роб
Фетхулбера, мула у кадилуку Пожега, нека му Бог опрости грехе.

⁵⁰ Село Церова, источно од Ариља.

⁵¹ Пухово, јужно од Лучана.

⁵² Тијање, северно од Гуче.

⁵³ Село данас не постоји, али постоји река Горушице, десна притока Бјелице у Горњем Драгачеву. Могуће је да се село налазило негде у близини ове реке.

⁵⁴ Данас Котража, јужно од Гуче.

⁵⁵ Данас Кривача, југоисточно од Гуче.

Факсимили:

Handwritten musical notation and text in Cyrillic script, likely a facsimile of a manuscript. The page is divided into two columns by a vertical line. The left column contains several staves of music with lyrics underneath. The right column is mostly blank with some faint markings. The handwriting is in Cyrillic, and there are some numbers and dates visible, such as '1999' and '1998'.

Карта села кадилука Мала Пожега која су плаћала овчарину и торовину

ЛИСТА РЕФЕРЕНЦИ – LIST OF REFERENCES

Архиви – Archives

Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA):
-*Kâmil Kereci, Mevkufat Kalemi Ganem Kitabeti no 3949.*

Извори – Primary Sources

Аличић А., *Турски катастарски пописи неких подручја западне Србије, 15. и 16. век, I*, Чачак 1984. [Aličić A., *Turski katastarski popisi nekih područja zapadne Srbije, 15. i 16. vek, I*, Čačak 1984]

Катић Т., *Дефтер овчарине и торовине кадилука Петруш из 1597/98. године*, Мешовита грађа (Miscellanea) 29 (2008) 2009, 63–71. [Katić T., *Defter ovčarine i torovine kadiluka Petruš iz 1597/98. godine*, Mešovita građa (Miscellanea) 29 (2008) 2009, 63–71]

Катић Т., *Узгој коза и оваца на простору кадилука Бован крајем XVI века*, Крушевачки зборник 14 (2010) 237–246. [Katić T., *Uzgoj koza i ovaca na prostoru kadiluka Bovan krajem XVI veka*, Kruševački zbornik 14 (2010) 237–246]

Литература – Secondary Works

Надџибегич Н., *Порез на ситну сток и коришћење испања*, Прилози за оријенталну филологију VIII–IX (1958–59) 63–109.

Бојанић Д., *Јадар у XVI и XVII веку*, Јадар у прошлости, Лозница 1985, 77–191. [Bojanić D., *Jadar u XVI i XVII veku*, Jadar u prošlosti, Loznica 1985, 77–191]

Мргич Ј., *Северна Босна 13–16. век*, Београд 2008. [Mrgić J., *Severna Bosna 13–16. vek*, Beograd 2008]

Dragana AMEDOSKI – Dejan BULIĆ

**OTTOMAN TAX REGISTER OF SHEEP AND FLOCK IN THE
KAZA OF MALA POŽEGA DATING TO YEAR 1596**

Summary

The breeding of sheep and goats in the territory of today's Serbia has a long tradition. Thanks to favourable geographical characteristics, this tradition was also preserved during the Middle Ages and the period of Ottoman rule. Since the Ottomans found highly developed sheep breeding in the territory of today's Serbia, they immediately established an appropriate taxation system in order to collect revenues that were not negligible. Revenues from sheep and flock belonged basically to the State Treasury; however, it happened that the state transferred some of the revenues to certain people.

In the territory of the kazâ of Mala Požega, 43 villages were breeding sheep and goats and the state collected a tax from them. The kazâ of Mala Požega included the largest part of today's municipality of Lučani, and the following villages from today's municipality of Ivanjica: Osonica, Lisa and Luke – the former Gornje and Donje Luke; from the municipality of Arilje, the village of Cerova, and from today's municipality of Požega, villages Gugalj and Tabanovići in the north, and Lopaš, Pilatovići and Prilipac in the southeast of the municipality. From the spatial perspective, this is for the most part Gornje and Donje Dragačevo.

The number of sheep and goats collected by taxation was 33,186 heads, which, given the territory of the kazâ, represents a significant number. The largest number of small cattle was bred in the villages of Dubce and Lisa, where the tax amounted to 1,999 and 1,499 heads.

Keywords: kazâ of Požega, sheep tax (*'âdet-i âğnâm*), 16th century, Ottoman Empire, Sanjak of Smederevo.

Чланак примљен: 30. 03. 2019.

Чланак коначно прихваћен за објављивање: 17. 10. 2019.